

OFFICIAL PRESS RELEASE

18 Tisema 2019

Tu'utu'uni ki he Fokotu'utu'u Ngāue Fakapa'anga

Na'e tali 'e he Poate 'a e kau Talēkita 'o e Pangikē Pule Fakafonua 'o Tonga' hili 'enau fakataha 'i he 'aho 17 'o Tisema 2019, ke kei hoko atu pē 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue fakapa'anga lolotonga' 'a ia 'oku hā atu 'i lalo'. 'Oku fakataumu'a eni ke ngāue'aki 'a e hulu 'i he pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē, ki hono tuku atu 'a e ngaahi nō ki tu'a ke ne faka'ai'ai mo pātoloaki 'a e tupu faka'ekonōmika 'a e fonua'.

- a. Ke kei hoko atu pē hono ta'etotongi 'a e tupu (interest) 'i he ngaahi 'akauni pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē' (Exchange Settlement Account) 'oku fakahū 'i he Pangikē Pule' (zero interest rate policy);
- e. Ke 'oua 'e toe ma'ulalo hifo 'i he peseti 'e 80 'a e lahi e ngaahi nō 'oku tuku atu 'e he ngaahi pangikē 'o fakahoa ki he lahi 'o 'enau ngaahi fakahū pa'anga' (loans/deposit ratio);
- f. Ke kei tu'uma'u pē 'a e lahi 'o e pa'anga 'a e ngaahi pangikē fakakomēsiale', 'a ia 'oku tu'utu'uni fakalao ke tauhi 'i he Pangikē Pule' (Statutory Reserve Deposit) 'i he peseti 'e 10; pea
- h. Ke tauhi pē 'a e tu'unga 'o e hikihiki 'i he totongi 'o e ngaahi koloa' (inflation reference rate) ke 'oua na'a laka hake he peseti 'e 5.

Na'e fakahā 'e he Kōvana 'o e Pangikē Pule', Sione Ngongo Kioa, 'oku kei hoko atu pē fetō'aki 'a e ngaahi ngāue faka'ekonōmika fakalotofonua' 'i he māhina 'Okatopa 2019. Na'e fakafiemālie pē 'a e ola mei he sekitoa Ngoue', Toutai' mo e Vao'akau', 'a ia na'e tupu 'a e pa'anga hū mai mei hono uta atu 'o e toutai' ki muli' 'aki 'a e \$0.2 miliona (20.2%), kae tu'uma'u pē 'a e lahi 'o e pa'anga hū mai mei hono uta atu 'o e ngoue'. Ka neongo ia', na'e fetō'aki 'a e ngaahi ola ne hā mai mei he sekitoa Fakatupu koloa', 'aki 'a e holo 'a e lahi 'o e ngaahi nō fale' 'aki 'a e \$0.4 miliona (0.2%), kae kake 'a e totongi ki hono hū mai 'o e ngaahi koloa langa mei muli' 'aki 'a e \$0.9 miliona (54.5%). Na'e holo foki mo e tokolahi 'o e kau folau mei tu'apule'anga ne tū'uta mai ki Tonga' ni 'i he māhina 'Okatopa' 'aki 'a e toko 550 (5.7%), ka e lahi ange 'a e ngaahi vaka meili mo e ngaahi me'alele ne lesisita'. Na'e toe holo foki mo e lahi 'o e ngaahi koniteina na'e lesisita' 'aki 'a e koniteina 'e 394, 'a ia na'e holo fakatou'osi pe 'a e ngaahi koniteina pisinisi' mo e koniteina taautaha'. Na'e kamata 'a e mafola e mahaki misele' 'i Tonga' ni 'i 'Okatopa 'o faka'au pē ke toe lahi ange 'o makatu'unga ai hono tāpuni fakataimi 'a e ngaahi 'apiako', mo hono kaniseli 'a e ngaahi katoanga lahi hangē ko e tanaki tu'unga fakata'u 'a e ngaahi ako', ngaahi fakataha fakafāmili mo e ngaahi katoanga kehe pē ne 'osi fokotu'utu'u ke fakahoko. 'Oku 'amanaki 'e 'i ai 'a e kaunga e fakatamaki ko' eni ki ha toe māmālie ange 'a e ngaahi ngāue faka'ekonomika' 'i he ngaahi māhina ka hoko mai'.

'Oku fakafiemālie pē 'a e tu'unga 'oku 'i ai 'a e ngaahi pangikē fakakomēsiale', 'o kei poupu pē ki ai 'a e mālohi fe'unga 'a e ivi 'enau pa'anga ngāue', pehē ki he 'enau ngaahi tupu' (profits). Ko e peseti 'o e ngaahi nō 'i hono fakahoa ki he fakahū pa'anga' (loans/deposit ratio), na'e tupu 'i he māhina' ni mei he 78.6% ki he 79.1%, 'o hā mai ai 'a e lahi ange 'a e ngaahi nō kuo tuku atu' 'i he fakahū pa'anga'. 'Oku kei ofi pē eni 'i he 80% 'oku fokotu'u 'e he Pangikē Pule' ki he lahi 'o e ngaahi nō 'oku tuku atu' fakatatau ki he lahi 'o e fakahū pa'anga' 'a ia 'oku'. Kaekehe, 'oku mahino mai 'oku kei toe lahi pē 'a e hulu 'i he pa'anga ngāue (liquidity) 'a e ngaahi pangikē 'a ia 'oku malava ke kei nō atu ki tu'a'. Na'e holo 'a e 'avalisi 'o e totongi tupu 'i he nō mo e fakahū pa'anga' (weighted average interest rate spread) 'i he māhina' mo e ta'u' 'aki 'a e poini peseti 'e 1.7 mo e 10.5 ki he 6.04%, 'a ia na'e holo fakataha pē 'a e totongi tupu 'i he nō (lending rates) mo e totongi tupu 'i he fakahū pa'anga' (deposit rates).

Na'e holo 'a e tu'unga 'o e pa'anga talifaki 'i muli' (foreign reserves) 'i 'Okatopa' 'aki 'a e \$1.5 miliona ki he \$489.3 miliona (fe'unga mo e māhina 'e 7.8 'o e koloa mo e ngaahi ngāue hū mai mei muli'). Na'e makatu'unga 'a e holo ko eni' mei he lahi 'a e 'ave pa'anga 'inivesimeni mo e totongi 'o e ngaahi sēvesi ki muli'. 'I he lolotonga 'o e ta'u', na'e kei kake pe 'a e pa'anga talifaki 'i muli' 'aki 'a e \$32.0 miliona, koe'uhi ko e hū mai 'a e ngaahi pa'anga tokoni fakapatiseti 'a e pule'anga', mo e pa'anga tokoni ki he ngaahi polōseki lalahi' mei he ngaahi hoa ngaue fakalalakala'.

Na'e hiki 'a e tu'unga 'o e totongi koloa fakalūkufua' 'i he māhina 'Okatopa' 'aki 'a e 0.5%. Na'e hiki lōua pē 'a e ngaahi totongi fakalotofonua' mo e ngaahi totongi koloa hū mai mei muli' 'aki 'a e 0.9% mo e 0.2%. Ko e hiki 'i he totongi fakalotofonua' 'i 'Okatopa' na'e makatu'unga ia mei' he hiki 'a e totongi me'akai fakalotofonua' hangē ko e ngoue foha', vesitapolo', me'akai mei tahi' mo e fua'imoa'. Ko e hiki 'a e totongi 'o e ngaahi koloa hū mai mei muli' na'e tupu ia mei he hiki 'a e totongi lolo' mo e koloa me'akai hū mai', hangē ko e kakano'i sipi', 'apele', suka' mo e mahoa'a'. Na'e tupu si'isi'i pe 'a e totongi koloa fakalūkufua' 'i he ta'u' 'aki e 0.2% 'i 'Okatopa 2019, 'o fakahoa ki he hiki 0.4% 'i Sepitema, mo e tupu 6.2% 'i 'Okatopa 2018, 'o makatu'unga 'i he holo 'a e ngaahi totongi fakalotofonua'. Ko e holo fakata'u 'i he totongi 'o e ngaahi koloa fakalotofonua' na'e fe'unga mo e 1.3% 'a ia ko e holo 'i he totongi 'o e kava-Tonga', tapaka Tonga', 'uhila' mo e me'akai fakalotofonua' 'o kau ai 'a e ngoue foha' mo e vesitapolo'. Na'e malava eni ke ne holoki 'a e hiki fakata'u 1.5% 'i he totongi 'o e ngaahi koloa hū mai mei muli'.

'Oku fakafuofua 'e he Pangikē Pule' 'e fakalalakaka pē kimu'a 'a e tu'unga faka'ekonōmika 'a e fonua' 'i he kaha'u vave mai'. Kā 'e malava ke uesia 'a e fakafuofua ko 'eni' mei he ngaahi feliuliuaki 'i he tu'unga 'o e 'ea' pea mo e fetō'aki 'a e tu'unga faka'ekonōmika fakamamani lahi'. Ko e pa'anga talifaki 'i muli' 'oku fakafuofua 'e kei 'i he tu'unga fakafiemālie pē, pea 'oku 'amanaki ko e hikihiki 'i he totongi koloa' 'e 'ikai ma'olunga ange he 5%. Ko e ngaahi pangikē 'oku fakafuofua 'e 'i he tu'unga fakafiemālie pē mo 'enau ngaahi ngāue'.

Makatu'unga pea mei' he ngaahi fakamatala kuo fakahā atu 'i 'olunga', 'oku kei taau ke hokohoko atu pē 'a e ngaahi tu'utu'uni ngāue fakapa'anga lolotonga'. 'Oku kei fakahoko pē 'e he Pangikē Pule' hono siofi ke fakahoko ha ngaahi fokotu'utu'u ngāue ke faka'ai'ai 'a hono ngāue'aki 'a e hulu 'i he pa'anga ngāue 'a e ngaahi pangikē, ki hono nō atu ke tokoni ki he ngaahi ngāue faka'ekonōmika fakalotofonua', pea ke pou pou mo pātoloaki ha tupu faka'ekonōmika 'oku ma'uma'uluta mo tolonga. 'Ikai ngata ai', ka 'oku tokanga aipē 'a e Pangikē Pule' ki hono muimui'i ofi e ngaahi fakalalakaka faka'ekonōmika fakalotofonua' mo fakatu'apule'anga', mo tu'u mateuteu ke liliu 'a e ngaahi fokotu'utu'u ngāue fakapa'anga' 'o ka fiema'u.

Ki ha ngaahi fakamatala fakaikiiki kātaki 'o fetu'utaki ki he:

Tafa'aki 'Ekonōmika

Telefoni: (676) 24 057

Fax: (676) 24201

Email: nrbt@reservebank.to